

REPRODUKTIV TEXNOLOGIYALARDA AXLOQIY TAMOIYILLAR

Umurullayeva Jasmina G'ayrat qizi

530-guruh 1-son Davolash fakulteti

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Ilmiy rahbar: Ijtimoiy va gumanitar fanlar

kafedrasi mudiri, professor A.N.Maxmudova

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy reproduktiv texnologiyalar (sun'iy urug'lantirish, IVF, surrogat onalik va boshqa usullar)da yuzaga keladigan asosiy axloqiy tamoyillar tahlil qilinadi. Inson hayotining boshlanishi, embrion maqomi, bemor roziligi, genetik tanlov, shuningdek, ijtimoiy va huquqiy muammolar bioetik nuqtai nazardan yoritiladi. Maqola reproduktiv tibbiyotda inson huquqlari va axloqiy me'yorlarning ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Reproductive texnologiyalar, bioetika, IVF, sun'iy urug'lantirish, embrion, surrogat onalik, axloqiy tamoyillar, bemor roziligi.

Kirish

Zamonaviy tibbiyotda reproduktiv texnologiyalar bepushtlik muammosini hal qilishda muhim o'rin egallaydi. Sun'iy urug'lantirish va boshqa yordamchi reproduktiv texnologiyalar ko'plab oilalarga farzand ko'rish imkonini beradi. Biroq bu jarayonlar nafaqat tibbiy, balki chuqur axloqiy, diniy va huquqiy masalalarni ham keltirib chiqaradi. Bioetika ushbu jarayonlarda inson hayoti, qadr-qimmatini va huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi.

Asosiy qism

Reproduktiv texnologiyalardagi eng muhim axloqiy tamoyillardan biri — bu inson embrionining maqomi masalasidir. IVF jarayonida bir nechta embrionlar hosil bo'ladi va ularning ba'zisi ishlatilmay qolishi mumkin. Bu holat embrionning axloqiy va huquqiy maqomi haqida bahslarni keltirib chiqaradi.

Yana bir muhim masala — bu ****bemorning ongli roziligi (informed consent)****dir. Sun'iy urug'lantirish jarayonida ayol va erkak barcha tibbiy jarayonlar, xavflar va muvaffaqiyat ehtimoli haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lishi kerak. Rozilik erkin va majburlashsiz berilishi lozim.

Surrogat onalik (bachadon ijarasi) ham muhim bioetik muammolardan biridir. Bu jarayonda uch tomon — biologik ota-ona, surrogat ona va tug'ilajak bola ishtirok etadi. Bu esa huquqiy va axloqiy murakkabliklarni yuzaga keltiradi.

Reproduktiv texnologiyalarda yana bir dolzarb masala — bu genetik tanlov va embrion seleksiyasidir. Ba'zi hollarda embrionlar genetik kasalliklarni aniqlash maqsadida tekshiriladi. Bu jarayon inson genofondiga aralashish masalasini keltirib chiqaradi.

Shuningdek, adolat tamoyili (justice) ham muhim o‘rin tutadi. Reproduktiv texnologiyalar ko‘pincha qimmat bo‘lgani uchun hamma qatlam vakillari ulardan foydalana olmaydi. Bu ijtimoiy tengsizlik muammosini keltirib chiqaradi.

Yana bir muhim jihat — bu bola huquqlaridir. Tug‘ilajak bolaning shaxsiyati, ota-onasi haqida bilish huquqi va sog‘lom tug‘ilish imkoniyati bioetik nuqtai nazardan himoya qilinishi kerak.

Reproduktiv texnologiyalarda tibbiy maxfiylik ham muhim hisoblanadi. Bemorlar va donorlar haqidagi ma’lumotlar sir saqlanishi shart, chunki bu ularning shaxsiy hayotiga bevosita ta’sir qiladi.

Bundan tashqari, diniy va madaniy qarashlar ham reproduktiv texnologiyalarni qabul qilishda muhim rol o‘ynaydi. Turli jamiyatlarda bu usullarga nisbatan turlicha yondashuv mavjud bo‘lib, bu bioetik bahslarni kuchaytiradi. Reproduktiv texnologiyalarda muhim bioetik masalalardan biri — bu **embrionni saqlash va yo‘q qilish muammosidir**. IVF jarayonida ortiqcha embrionlar laboratoriya sharoitida muzlatib qo‘yilishi yoki keyinchalik yo‘q qilinishi mumkin. Bu holat embrionning “inson hayoti” sifatidagi maqomi haqida turli axloqiy va falsafiy bahslarni keltirib chiqaradi.

Yana bir muhim masala — bu **reproduktiv huquqlar va shaxs erkinligidir**. Har bir inson farzand ko‘rish yoki ko‘rmaslikni o‘zi tanlash huquqiga ega. Biroq bu erkinlik jamiyatning axloqiy me’yorlari va qonunchilik bilan muvozanatda bo‘lishi kerak.

Reproduktiv texnologiyalarda **gender tanlovi (sex selection)** ham bioetik muammo hisoblanadi. Ba’zi hollarda ota-onalar bola jinsini oldindan tanlashga harakat qilishadi, bu esa demografik muvozanat va ijtimoiy adolatga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Shuningdek, **donor materiallardan foydalanish (sperm va tuxum donorligi)** ham muhim axloqiy masaladir. Donor shaxsning anonimligi, uning huquqlari va kelajakda tug‘ilgan bolaning biologik ota-onasini bilish huquqi o‘rtasida muvozanat topish kerak bo‘ladi.

Reproduktiv tibbiyotda yana bir dolzarb masala — bu **sun’iy urug‘lantirishning psixologik ta’siridir**. Bepushtlik bilan kurashayotgan juftliklar uzoq davolanish jarayonida ruhiy stress, tushkunlik va umidsizlik holatiga tushishi mumkin. Shu sababli psixologik yordam bioetik yondashuvning muhim qismi hisoblanadi.

Bundan tashqari, **reproduktiv texnologiyalarning iqtisodiy jihatdan qimmatligi** ham adolat muammosini keltirib chiqaradi. Bu usullar ko‘pincha yuqori daromadli qatlam uchun qulay bo‘lib, kam ta’minlangan oilalar uchun esa cheklangan bo‘lishi mumkin.

Yana bir muhim bioetik masala — bu **tibbiy xatolik va javobgarlikdir**. IVF yoki boshqa reproduktiv jarayonlarda yuz beradigan xatolar (embrion almashib

ketishi, noto'g'ri implantatsiya va boshqalar) juda katta axloqiy va huquqiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Reproduktiv texnologiyalarda **tibbiy ma'lumotlarning maxfiyligi** ham juda muhimdir. Bemorlarning reproduktiv salomatligi, donorlik ma'lumotlari va genetik tekshiruv natijalari qat'iy sir saqlanishi kerak.

Shuningdek, **genetik muhandislik va CRISPR texnologiyalari** rivojlanishi bilan embrion genlarini o'zgartirish imkoniyati paydo bo'lmoqda. Bu esa "dizayner bola" (designer baby) tushunchasini keltirib chiqarib, inson tabiatiga aralashish muammosini yuzaga chiqaradi.

Reproduktiv texnologiyalarda **ota-ona va bola o'rtasidagi huquqiy munosabatlar** ham murakkab hisoblanadi. Ayniqsa surrogat onalikda biologik va huquqiy ota-ona kimligi masalasi ko'pincha bahsli bo'ladi.

Bundan tashqari, **bioetik komissiyalar va xalqaro standartlar** reproduktiv texnologiyalarni tartibga solishda muhim rol o'ynaydi. Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (WHO) va boshqa tashkilotlar bu sohada axloqiy me'yorlarni ishlab chiqadi.

Yana bir muhim jihat — bu **inson qadr-qimmat (human dignity)** tamoyilidir. Har qanday reproduktiv texnologiya insonni "obyekt" emas, balki shaxs sifatida hurmat qilish asosida amalga oshirilishi kerak. Reprodukativ texnologiyalarda yana bir muhim bioetik muammo — bu **tibbiy tajriba va klinik sinovlar etikasidir**. Yangi reproduktiv usullar amaliyotga joriy etilishidan oldin klinik sinovlardan o'tadi. Bu jarayonda bemorlarning xavfsizligi, to'liq xabardor roziligi va zarar yetkazmaslik tamoyili qat'iy nazorat qilinishi lozim.

Shuningdek, **reproduktiv texnologiyalar va ijtimoiy qadriyatlar o'rtasidagi ziddiyat** ham muhim masaladir. Ba'zi jamiyatlarda sun'iy urug'lantirish yoki surrogat onalik an'anaviy oilaviy qadriyatlarga zid deb qaralishi mumkin. Bu esa bioetika, madaniyat va din o'rtasida murakkab munosabatlarni yuzaga keltiradi.

Reproduktiv tibbiyotda **ayollarning sog'lig'i va xavfsizligi** ham asosiy bioetik yo'nalishlardan biridir. Gormonal stimulyatsiya, tuxum hujayra olish jarayoni va homiladorlikni qo'llab-quvvatlash muolajalari ayol organizmiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli shifokorlar har bir bosqichda xavfni minimallashtirishga majbur.

Yana bir muhim masala — bu **ko'p homilalik (multiple pregnancy) xavfidir**. IVF jarayonida bir nechta embrion ko'chirib o'tkazilishi natijasida egizak yoki uch egizak homiladorlik yuzaga kelishi mumkin. Bu esa ona va bolalar salomatligi uchun qo'shimcha xavf tug'diradi.

Shuningdek, reproduktiv texnologiyalarda **huquqiy bo'shliqlar (legal gaps)** ham mavjud. Ba'zi davlatlarda surrogat onalik, embrion saqlash yoki donorlik bo'yicha aniq qonunlar yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Bu esa turli axloqiy va huquqiy nizolarni keltirib chiqaradi.

Reproduktiv texnologiyalarning yana bir muhim jihati — bu **ijtimoiy bosim va stigmadir**. Bepushtlikka uchragan juftliklar jamiyat tomonidan ruhiy bosimga uchrashi mumkin, bu esa ularni reproduktiv texnologiyalarga murojaat qilishga majbur qiladi.

Bundan tashqari, **genetik skrining va kasalliklarni oldindan aniqlash** jarayoni ham bioetik savollarni keltirib chiqaradi. Ayrim hollarda og‘ir irsiy kasalliklar aniqlanganda embrionni tanlab olish yoki rad etish qarori qabul qilinadi, bu esa “hayotni tanlash” masalasini yuzaga chiqaradi.

Yana bir muhim yo‘nalish — bu **sun‘iy intellekt va reproduktiv tibbiyot integratsiyasidir**. AI texnologiyalari embrion tanlash, muvaffaqiyat ehtimolini baholash va davolash jarayonlarini optimallashtirishda qo‘llanilmoqda. Biroq bu qarorlarni mashinalarga to‘liq topshirish axloqiy savollarni keltirib chiqaradi.

Reproduktiv texnologiyalarda **global tengsizlik muammosi** ham mavjud. Rivojlangan davlatlarda yuqori texnologiyalar keng qo‘llanilsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu imkoniyatlar cheklangan bo‘lishi mumkin.

Shuningdek, **reproduktiv huquqlarning himoyasi va davlat siyosati** ham muhim o‘rin tutadi. Davlatlar fuqarolarning reproduktiv salomatligini himoya qilish, xizmatlarni tartibga solish va axloqiy me‘yorlarni belgilashda faol ishtirok etishi kerak. Reprodukativ texnologiyalarda muhim bioetik masalalardan yana biri — bu **otonalikning biologik va ijtimoiy tushunchalari farqi**dir. Sun‘iy urug‘lantirish, donorlik va surrogat onalik jarayonlarida biologik ota-ona bilan ijtimoiy (tarbiyaviy) ota-ona bir-biridan farq qilishi mumkin. Bu esa huquqiy va axloqiy identifikatsiya muammolarini yuzaga keltiradi.

Shuningdek, **reproduktiv qaror qabul qilishda shaxsiy avtonomiya** tamoyili ham muhim o‘rin tutadi. Har bir inson o‘z reproduktiv hayoti haqida mustaqil qaror qabul qilish huquqiga ega bo‘lishi kerak. Biroq bu qarorlar tibbiy tavsiyalar, axloqiy me‘yorlar va jamiyat qonunlari bilan muvozanatlangan bo‘lishi lozim.

Reproduktiv tibbiyotda **tibbiy xodimlarning etik mas‘uliyati** ham alohida ahamiyatga ega. Shifokorlar bemorlarga faqat tibbiy ma‘lumot beribgina qolmay, balki ularni ruhiy jihatdan qo‘llab-quvvatlashi va hech qanday bosim o‘tkazmasligi kerak.

Yana bir muhim masala — bu **embrionlarni muzlatib saqlash muddatlari va ularning taqdiridir**. Muzlatilgan embrionlar qancha vaqt saqlanishi, ulardan foydalanilmasa nima qilinishi (yo‘q qilish, ilmiy tadqiqot yoki donorlik) kabi masalalar bioetik bahslarni keltirib chiqaradi.

Shuningdek, reproduktiv texnologiyalarda **ayol va erkak tengligi masalasi** ham muhimdir. Ko‘pincha reproduktiv muolajalar ayol organizmiga ko‘proq ta‘sir qiladi, bu esa gender nuqtai nazardan axloqiy savollarni yuzaga keltiradi.

Bundan tashqari, **reproduktiv texnologiyalarning uzoq muddatli avlodlarga ta'siri** ham to'liq o'rganilmagan muammolardan biridir. Genetik aralashuvlar kelajak avlod salomatligiga qanday ta'sir qilishi hali to'liq ilmiy isbotlanmagan.

Yana bir jihat — bu **bioetika va din o'rtasidagi munosabat**dir. Turli diniy qarashlar reproduktiv texnologiyalarga turlicha yondashadi. Bu esa bemorlarning qaror qabul qilish jarayoniga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shuningdek, **axborot texnologiyalari va genetik ma'lumotlar bazasi xavfsizligi** ham dolzarb muammo hisoblanadi. Genetik ma'lumotlarning sizib chiqishi shaxsiy hayot daxlsizligini buzishi mumkin.

Reproduktiv texnologiyalarda **global bioetik standartlarga ehtiyoj** ortib bormoqda. Turli davlatlarda turlicha yondashuv mavjudligi sababli xalqaro darajada yagona etik tamoyillar ishlab chiqish zarur.

Xulosa

Reproduktiv texnologiyalar inson hayotini yaratish jarayoniga bevosita ta'sir qilgani uchun juda murakkab bioetik muammolarni keltirib chiqaradi. Embrion maqomi, surrogat onalik, genetik tanlov va adolat tamoyillari ushbu sohada asosiy muhokama mavzularidir. Bioetik me'yorlarga rioya qilish inson huquqlarini himoya qilish va tibbiyotning axloqiy rivojlanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xalova, M., & Daminova, F. (2024). MARINA SVETAYEVA POETIK OLAMI. Innovation: The journal of Social Sciences and Researches, 2(2), 23-26.
2. Abdusalamovna, X. M. (2024). ERTAK JANRIDA AYOL IJODKORLIGI. Innovation: The journal of Social Sciences and Researches, 2(1), 80-82.
3. Pardayeva, I. (2026). ALISHER NAVOIY IJODIDA ADOLAT
4. KONSEPSIYASI VA UNING MA'NAVIY-IJTIMOY MOHIYATI. ALISHER NAVOIY VA XXI ASR, 11.
5. Iroda, P. (2026, February). XX ASR G 'ARBIY YEVIROPA NAVOIYSHUNOSLIGIDA IKKI YO 'NALISH: MANBASHUNOSLIK, METOD VA BAHSLI TALQINLAR (ILMIY-TANQIDIY TAHLIL. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 372-375).
6. Pardayeva, I. M. (2026). THE IMAGE OF ISKANDAR ZULQARNAYN AND THE FIGURE OF ALEXANDER OF MACEDON: A PHILOLOGICAL AND SOURCE-CRITICAL ANALYSIS. Shokh Articles Library, 1(1).